

УДК 378.011

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-4\(187\)-7-10](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-4(187)-7-10)

Чубрей Олександра

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-4276-1396>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

А Розкрито сучасні тенденції трансформації системи загальної середньої освіти України, висвітлено завдання та зміст освіти. Визначені основні трансформаційні процеси у формуванні нової загальної середньої освіти, зокрема в розвитку партнерства та відкритості закладів загальної середньої освіти, створенні шкільних округів, механізми подушного фінансування для формування бюджету закладу освіти.

Ключові слова: тенденції; трансформація; загальна середня освіта; глобалізація; інформатизація; гуманізація; інтеграція; компетенції.

Актуальність проблеми. Загальна середня освіта є основною ланкою неперервної освіти за тривалістю, вагомістю та масштабністю завдань. Вона покликана розв'язати питання підготовки молодого покоління до потреб сучасності. Саме ця ланка забезпечує становлення учня як особистості, закладає фундамент для успішної самореалізації людини впродовж життя. Протягом останніх двадцяти п'яти років відбулося її утвердження в незалежній Українській державі на нових методологічних засадах.

У сучасних дослідженнях поняття «трансформація» приймає різноманітні значення. Проте спільним для всіх визначень є його трактування як глибинних якісних змін в основних структурних складниках системи, що адекватні викликам суспільства. Водночас трансформація не передбачає конкретного вектора змін, відтак вони можуть бути як прогресивними, так і регресивними.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку загальної середньої освіти України розглядається в працях О. Дем'яненко [1], І. Каленюк [3], Я. Мудра-Рудик [4], М. Набок [5], Н. Сухова [8], Л. Хомич [9].

Однак у сучасних умовах тенденції трансформації системи загальної середньої освіти України не отримали належної уваги, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті: розкрити сучасні тенденції трансформації системи загальної середньої освіти України, висвітлити завдання та зміст сучасної шкільної освіти, особливості трансформаційних процесів у її структурі та управлінні.

Викладення основного матеріалу дослідження. На початку третього тисячоліття система загальної серед-

ньої освіти України знаходиться під впливом таких загальних цивілізаційних тенденцій трансформації освіти як *глобалізація та інформатизація*.

Глобалізація стала передумовою появи різноманітних інтеграційних процесів у сучасному світі та міждержавної взаємодії у різних сферах суспільного життя. За допомогою глобалізації відбувається стандартизація товарів і послуг і певна орієнтація на загальнолюдські цінності в усьому світі. Серед її наслідків можна виокремити: підвищення рівня технологій виробництва та якості комунікації, зростання рівня економічної активності, розширення сфери і зникнення кордонів для ведення бізнесу тощо.

При цьому також спостерігається «швидкий перехід освіти з категорії національних пріоритетів високо розвинених країн у категорію світових пріоритетів» (Н. Сухова) [8]. З огляду на це, актуалізується потреба у вивченні та впровадженні зарубіжного досвіду в галузі освіти, зокрема досвіду країн Європейського Союзу.

Водночас, урахувавши вплив глобалізації на розвиток освіти в сучасному світі не треба забувати про збереження основних національних особливостей України, її морально-духовного та світоглядного потенціалу для особистості й суспільства [там само].

Не менш важливою передумовою трансформації системи загальної середньої освіти України є *інформатизація*, що зумовлена нестримним розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій, що супроводжується їх проникненням практично в усі сфери людської життєдіяльності.

Упровадження інформаційно-комп'ютерних технологій, з одного боку, забезпечує відкритість освіти, а з

іншого – висуває певні вимоги до рівня технологічної підготовки у сфері ІКТ усіх учасників освітнього процесу (Я. Мудра-Рудик) [4, с. 205]. Відтак, саме відкритість освіти стає передумовою для самоосвіти вчителя, як найважливішої вимоги на шляху її саморозвитку та самореалізації в умовах інформаційного суспільства.

Проте необхідно зауважити, що незважаючи на численні переваги ІКТ, водночас їх упровадження в освіту супроводжується небезпекою втрати людських контактів, що неминуче призведе до деградації людських відносин і комунікацій як основи взаєморозуміння. Це зумовлює необхідність розроблення таких методів і способів навчання, за яких не втрачається гуманітарний аспект освіти – розвивальний ефект у становленні особистості. Адже жодний механізм чи пристрій не став основним чинником соціального життя, а лише збільшує роль і значення людини [7].

Завдяки активізації загальноосвітніх трансформаційних процесів відбувається суттєва зміна завдань системи загальної середньої освіти.

У сучасних умовах інноваційною тенденцією еволюції освіти також стає полікультурна парадигма як духовно-інтелектуальна основа творчого (гуманітарного) мислення особистості (Л. Хомич) [9]. Зазначена парадигма базується на таких положеннях: відкритості суспільства, гуманістичних цінностях, формуванні особистості як суб'єкта культури, світоглядних, полікультурних орієнтаціях на творчість у практиці освітнього процесу тощо [там само, с. 17–18].

Зазначені тенденції стали передумовою відповідних змін у завданнях системи загальної середньої освіти.

Так, з точки зору О. Дем'яненка, до головних завдань сучасної шкільної освіти треба віднести навчання учнів ефективному спілкуванню та спільному виконанню завдання, що базується на використанні вже здобутих ними знань. Оскільки лише розсудлива, мисляча особистість може оцінити спостережувані процеси, виявити їхні негативні й позитивні аспекти для побудови нових освітніх моделей, спрямованих на збереження й розвиток культури [1].

Основним документом, у якому відображені шляхи реформування системи освіти в Україні до 2029 року є *Концепція Нової української школи* [6]. Зазначений документ визначає три фази реформ: перша фаза (2016–2018 рр.); друга – (2019–2022 рр.); третя – (2023–2029 рр.).

Перша фаза в основному стосується роботи початкової школи, що є поза об'єктом нашого дослідження, тому не будемо її розглядати. Натомість детальніше розглянемо другу та третю фази.

На другій фазі реформування освіти в Україні (2019–2022 рр.) планується: розроблення і затвердження стандартів базової середньої освіти на компетентнісній основі – 2019 рік; формування нової системи підвищення кваліфікації вчителів і керівників закладів освіти; інвен-

таризація мережі шкіл та закладів професійної освіти для проєктування мережі закладів III рівня (профільної школи); створення професійних стандартів педагогічної діяльності в початковій і середній школах; створення мережі установ незалежної сертифікації вчителів; формування систем внутрішнього забезпечення якості освіти в школах; створення системи незалежного оцінювання результатів навчання за курс базової школи; початок роботи базової школи за новими освітніми стандартами на компетентнісній основі – 2022 рік [6, с. 32].

Третя фаза (2023–2029 рр.) передбачає: розроблення й затвердження стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі – 2023 рік; формування мережі закладів III рівня (профільної школи); створення системи незалежного оцінювання професійних кваліфікацій випускників професійного профілю старшої школи; початок роботи профільної школи за новими освітніми стандартами на компетентнісній основі тощо [там само, с. 32].

У процесі розвитку загальної середньої освіти в Україні на початку XXI століття чітко відстежуються дві тенденції трансформації її змісту – гуманізація та гуманітаризація.

Основними положеннями трансформації змісту освіти в цьому контексті стає *вільний вибір учнем*: форми здобуття загальної середньої освіти, власної освітньої траєкторії, підручників і посібників тощо. Для *вчителя* стає можливим вільний вибір: форм, методів і засобів навчання, педагогічних технологій, можливість розроблення власної навчальної програми тощо. Відповідно до цього, сучасна школа повинна навчити учня жити у гармонії із собою, з природою, з іншими людьми, із суспільством та створити умови, необхідні для самореалізації кожного учня.

Зазначені положення зумовлюють зміну ролей як учителя, так і учня. Зокрема вони актуалізують проблему їхньої взаємодії в аспекті контролю й відповідальності за результат навчання, проблему підвищення мотивації пізнавальної діяльності учнів, проблему організації самостійної роботи учня та проблему забезпечення рівноправних відносин між учителем і учнем.

Гуманізація змісту освіти тісно пов'язана з його *гуманітаризацією*, яка передбачає розширення переліку гуманітарних дисциплін, поглиблення інтеграції їх змісту з метою формування ефективних міжособистісних відносин як у суспільстві, так і в освітньому процесі.

Не менш важливою тенденцією трансформації змісту загальної середньої освіти в Україні нині стає тенденція *інтеграції змісту окремих дисциплін*, метою якої є забезпечення можливості досягнення кожним учнем міжпредметних узагальнень і кращого засвоєння навчального матеріалу (М. Набок) [5].

Основною передумовою виникнення інтеграції є предметна роз'єднаність шкільного курсу як суспільно-гуманітарних, так і природничо-математичних

дисциплін, що, у підсумку, сприяє фрагментарності та односторонності світогляду випускника закладу загальної середньої освіти. Не менш важливою проблемою у цьому контексті є недостатня розвиненість в учня здатності систематизації, що виступає основою цілісного бачення навколишнього світу й суспільства та розуміння процесів, які в них відбуваються. Упровадження компетентнісного підходу передбачає поетапне формування та розвиток відповідних предметних і ключових компетентностей учнів.

Отже, максимально можлива частина як на вивчення нового матеріалу, так і на його закріплення має відбуватися в процесі самостійної роботи учня.

У ролі технологічного інструмента реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі загальної середньої освіти виступають *компетентнісні завдання*. За допомогою такого типу завдань можна організувати навчально-пізнавальну, дослідницьку та проєктну діяльність учнів, що забезпечить їхню підготовку до подальшої ефективної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства.

Трансформаційні тенденції реформування середньої освіти в Україні окреслено новим базовим Законом України «Про освіту» (2017 р.) [2], Національною рамкою кваліфікацій та Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.

Відповідно до цих документів запропоновано принципово *нову структуру загальної середньої освіти*, яка охоплюватиме три рівні: 1) початкова освіта (4 роки), 2) базова середня освіта (5 років), 3) профільна освіта (3 роки).

Початкова школа (1–4 кл.) повинна забезпечувати всебічний розвиток особистості відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування необхідних базових компетентностей, життєвих і соціальних навичок, необхідних для подальшого навчання.

У гімназії (5–9 кл.) закладається універсальний загальноосвітній фундамент, необхідний і достатній для розуміння сучасного світу й усвідомленого функціонування в ньому, реалізації кожним учнем у подальшому своїх особистих освітніх, професійних і життєвих планів.

У ліцеї (10–12 кл.) учень має можливість здобути повну загальну середню освіту за певним спрямуванням профілізації відповідно до галузей знань або освітніх галузей (академічний ліцей) або професійну освіту, тобто підготуватись із певної професії/кваліфікації та отримати повну загальну середню освіту (професійний ліцей або коледж). В окремих випадках професійні ліцеї обмежуються тільки професійною підготовкою кваліфікованих робітників.

При цьому, до початкової школи зарахування дітей на засадах конкурсу заборонено, а до старшої профільної

школи зарахування базуватиметься на підставі річного оцінювання та державної підсумкової атестації.

Вищезгадані нормативні документи також визначають окремі трансформаційні тенденції в *управлінській і фінансовій автономії* (децентралізації) закладів загальної середньої освіти. Зокрема, в Законі України «Про освіту» передбачено нові підходи до обрання, призначення та звільнення директора школи, визначення повноважень органів самоврядування в школі [2].

Управлінська автономія закладів загальної середньої освіти стає передумовою для *розвитку партнерства та відкритості* їхньої діяльності.

Зокрема, розвиток партнерства, на думку М. Набок, дає можливість порівняти умови й методи навчання, організацію та управління закладом освіти та відкритись для оновлень і змін, що залежать від культурних, регіональних, етнічних та інших умов функціонування закладів загальної середньої освіти. Відкритість середньої освіти дає можливість усім учасникам освітнього процесу, й особливо батькам, впливати на зміст навчальних планів і програм, розширити спектр освітніх послуг, удосконалити перелік форм і зміст навчання відповідно до потреб кожного учня [5, с. 247].

Ще однією трансформаційною тенденцією в управлінні загальної середньої освіти стало створення *шкільних округів у сільській місцевості*. Така інновація передбачає створення єдиного освітнього простору в межах окремої об'єднаної територіальної громади на базі опорних шкіл. В опорних школах учнів із сусідніх сіл матимуть можливість здобувати конкурентну освіту, поглиблювати свої знання з базових дисциплін, брати участь у роботі різноманітних творчих гуртків тощо [5, с. 248–249].

Фінансова автономія закладів загальної середньої освіти забезпечуватиметься *механізмом подушного фінансування*, відповідно до якого формування бюджету закладу відбувається на основі двох параметрів: численності учнів і нормативу бюджетних видатків на одного учня. Такий підхід також дозволяє керівнику школи самостійно розробляти кошторис і визначати напрями витрачання коштів (І. Каленюк) [3, с. 25–26].

Висновки з даного дослідження. Отже, трансформація системи загальної середньої освіти зумовлена такими загальноцивілізаційними тенденціями як глобалізація та інформатизація. Визначені тенденції зумовлюють необхідність вивчення й упровадження зарубіжного досвіду в галузі освіти, підвищення ролі самоосвіти вчителя в умовах інформаційного суспільства та значення технологічної підготовки в галузі ІКТ.

Основними тенденціями у зміні завдань системи загальної середньої освіти в сучасних умовах є: компетентнісна спрямованість освіти, зростання впливу ІКТ, підвищення значення іноземних мов, орієнтація на розвиток полікультурності та комунікабельності особистості.

Визначено, що серед основних тенденцій трансформації змісту загальної середньої освіти в сучасних умовах можна визначити: гуманізацію, гуманітаризацію, інтеграцію змісту окремих дисциплін і компетентнісну спрямованість навчання.

Таким чином, трансформації організації та управління системою загальної середньої освіти в сучасних умовах полягають у формуванні нової структури загальної середньої освіти (4+5+3), розвитку партнерства та відкритості закладів загальної середньої освіти, створенні шкільних округів у сільській місцевості та механізму подушного фінансування для формування бюджету закладу загальної середньої освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі сучасних тенденцій трансформації системи післядипломної педагогічної освіти України.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко О. О. Тенденції розвитку загальної середньої освіти в Україні крізь призму філософсько-освітніх питань. *Народна освіта*. 2014. № 2. URL : http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2419.
2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Каленюк І. С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1. С. 24–36.
4. Мудра-Рудик Я. А. Трансформація вищої освіти в контексті викликів глобалізації / Хмельницький ін-т соціальних технологій ВМУРоЛ «Україна». Хмельницький, 2010. 324 с.
5. Набок М. В. Сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти України. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2017. Вип. 19. С. 244–253.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

Чубрей Александра. Современные тенденции трансформации системы общего среднего образования Украины.

А *Раскрыты современные тенденции трансформации системы общего среднего образования Украины, освещены задачи и содержание образования. Определены основные трансформационные процессы, в частности, формирование новой структуры общего среднего образования, развития партнёрства и открытости учебных заведений, создании школьных округов и механизма подушевого финансирования для формирования бюджета заведения образования.*

Ключевые слова: тенденции; трансформация; общее среднее образование; глобализация; информатизация; гуманизация; интеграция; компетенции

Chubrei Oleksandra. Modern Tendencies of the Transformation of the System of General Secondary Education in Ukraine.

С *The paper describes modern tendencies of the transformation of the system of general secondary education in Ukraine, its tasks and content. The main transformation processes in the system of general secondary education are: formation a new structure of general secondary education, development partnerships and opening institutions of general secondary education to communities, creation school districts in rural areas, and a mechanism for personal funding in the budget of an educational institution.*

Key words: trends; transformation; general secondary education; globalization; informatization; humanization; integration; competences

Чубрей Олександра Степанівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

E-mail: zarivnal@ukr.net

7. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. Стратегічна дорадча група «Освіта». URL : <http://old.mon.gov.ua/ua/prvidd/1312/1390288033/1414672797>.
8. Сухова Н. М. Тенденції сучасної освіти: перспективи для реформ освітнього процесу в Україні. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія*. 2015. № 1. С. 127–130.
9. Хомич Л. Зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти. *Культурологічна складова професійного розвитку педагога* : зб. наук. пр. / за ред. Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. Київ ; Ніжин. 2012. С. 13–22.

References

1. Dem'ianenko, O. O. (2014). Tendentsii rozvytku zahalnoi serednoi osvity v Ukraini kruz pryzmu filosofsko-osvitnikh pytan. *Narodna osvita*, 2. Retrieved from http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2419 [in Ukrainian].
2. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* № 2145-VIII vid 05.09.2017. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
3. Kaleniuk, I. S. (2017). Napriamy transformatsii mekhanizmiv finansuvannia osvity v suchasnomu sviti. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1, 24–36 [in Ukrainian].
4. Mudra-Rudyk, Ya. A. (2010). *Transformatsiia vyshchoi osvity v konteksti vyklykiv hlobalizatsii*. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
5. Nabok, M. V. (2017). Suchasni tendentsii rozvytku zahalnoi serednoi osvity Ukrainy. In *Vytoky pedahohichnoi maisternosti* (Is. 19, pp. 244–253). Poltava [in Ukrainian].
6. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
7. *Proekt Kontseptsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokov. Stratehichna doradcha hrupa «Osvita»*. Retrieved from <http://old.mon.gov.ua/ua/prvidd/1312/1390288033/1414672797> [in Ukrainian].
8. Sukhova, N. M. (2015). Tendentsii suchasnoi osvity: perspektyvy dlia reform osvitnoho protsesu v Ukraini. *Visnyk Natsionalnoho aviaziinoho universytetu. Serii : Filosofiia. Kulturolohiia*, 1, 127–130 [in Ukrainian].
9. Khomych, L. (2012). Zmist kulturolohichnoi paradyhmy rozvytku pedahohichnoi osvity. In Khomych, L., Sultanovoi, L., Shakhrai, T. (Eds.), *Kulturolohichna skladova profesiinoho rozvytku pedahoha* (pp. 13–22). Kyiv; Nizhyn [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 18.06.2019